

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində insan hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınmasına yönəlmiş ümumi prinsiplər

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində beynəlxalq hüquqi aspektlər daha geniş şəkildə öz ifadəsini tapmışdır. Cinayət Məcəlləsində göstərilir ki, "bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına və prinsiplərinə əsaslanır".

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumunun 10 mart 2000-ci il tarixli "Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində məhkəmələrin fəaliyyəti haqqında" qərarında göstərilir ki, "Məhkəmələrin diqqəti insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsini dövlətin ali məqsədi elan etmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, habelə dövlətimizin qoşulduğu beynəlxalq sazişlərdən irəli gələn müddəaların dönmədən həyata keçirilməsindən ibarət vəzifələrinə cəlb edilməlidir... Məhkəmələr (hakimlər) qərarlar qəbul edərkən dövlətimizin qoşulduğu beynəlxalq sazişlərə birbaşa istinad etməlidirlər". Cinayət qanununun Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənar da törədilən cinayətlərə görə qüvvəsini nəzərdə tutan 12-ci maddəsində bəzi beynəlxalq hüquqi məsələlər öz əksini tapmışdır. Belə ki, 12.1-ci maddəyə əsasən, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənar da törətdikləri əmələ (hərəkət və ya hərəkətsizliyə) görə, bu əməl həm Azərbaycan Respublikasının, həm də ərazisində törədildiyi xarici dövlətin qanunvericiliyinə əsasən cinayət sayılırsa və bu cinayətə görə həmin şəxslər xarici dövlətdə məhkum olunmuşlarsa, bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər. Burada bir neçə məqama diqqət yetirilməsi zəruridir. Əvvəla, göstərilən norma non bis in idem (eyni əmələ görə iki dəfə cəzalandırmaq olmaz) prinsipini nəzərdə tutur. İkinci, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin cinayət məsuliyyəti onların Azərbaycan Respublikasında daimi və ya müvəqqəti yaşamasından asılı vəziyyətə qoyulur. Əgər onlar Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayırlarsa onda Azərbaycan Respublikasından kənar da törətdikləri cinayətlərə görə Azərbaycan Respublikası vətəndaşları üçün müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar. Həmin şəxslər Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayırlarsa onda əcnəbilər üçün müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar. Üçüncü, Azərbaycan Respublikası vətəndaşları və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənar da törətdikləri əməllərə görə yalnız həmin əməl həm Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə, həm də əməlin ərazisində törədildiyi dövlətin qanunvericiliyinə görə cinayət kimi qiymətləndirildikdə cinayət məsuliyyəti daşıya bilər.

3 dekabr 1973-cü il tarixdə BMT Baş Məclisinin 23074 (XXVIII) sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmiş "Hərbi cinayətlərdə, bəşəriyyətə qarşı cinayətlərdə müqəssir olan şəxslərin aşkara çıxarılması, həbs edilməsi, təhvil verilməsi və cəzalandırılmasına dair beynəlxalq əməkdaşlığın prinsipləri"ndə müəyyən edilmişdir ki, hərbi cinayətlər və bəşəriyyətə qarşı cinayətlər nə vaxt və harada törədilməsindən asılı olmayaraq tədqiq edilməli, belə cinayətlər törətdikləri barəsində dəlillər olan şəxslər isə axtarılmalı, həbs edilməli, məhkəmə məsuliyyətinə cəlb olunmalı və müqəssir sayıldıqda cəzalandırılmalıdır. Hər bir dövlət öz vətəndaşlarının hərbi cinayətlərə və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərə görə mühakimə etmək hüququna malikdir. Beynəlxalq humanitar hüquq hərbi cinayətlərə əlaqədar milli məhkəmələrin yurisdiksiyasının universallığı prinsipini nəzərdə tutur. Yurisdiksiyanın universallığı aut judicare, aut dedere (ya cəzalandır ya da ver) prinsipindən irəli gəlir. Həmin prinsip Cenevrə Konvensiyalarında da öz ifadəsini tapmışdır. Bu prinsipə müvafiq olaraq dövlət hərbi cinayəti törətməkdə şübhəli olan və ya bu cinayətin törədilməsi barədə əmr vermiş şəxsi axtarmalı və vətəndaşlıq mənsubiyyətindən asılı olmayaraq məhkəmə məsuliyyətinə almalıdır. Eyni zamanda, dövlət həmin şəxsi məhkəmə məsuliyyətinə cəlb etməsi üçün daha çox əsası olan dövlətə mühakimə edilməsi üçün verə bilər. 12.2-ci maddəyə əsasən əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikası hüddudlarından kənar da Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına və Azərbaycan Respublikasının maraqlarına (mənafeələrinə) qarşı cinayət törətdikləri halda, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş və bu cinayətə görə xarici dövlətdə məhkum olunmadıqda, bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilərlər. Azərbaycan Respublikası CM-nin 12.4-cü maddəsində sülhməramlı hərbi birləşmələrinin tərkibinə daxil olan Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinə mənsub hərbi hissələrin hərbi qulluqçuları Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənar da törətdikləri cinayətə görə, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri ilə başqa hal nəzərdə tutulmuşsa, bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər müddəası nəzərdə tutulmuşdur. Beynəlxalq hüquq və cinayət hüququnda cinayətkarların verilməsi dedikdə, cinayət törətmiş və ya onu törətməkdə şübhəli hesab edilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə və ya ona münasibətdə ittiham hökmünün icra olunması üçün bir dövlət tərəfindən başqa dövlətə verilməsi başa düşülür. Cinayət Məcəlləsində cinayət törətmiş şəxslərin geri verilməsi barədə xüsusi normanın nəzərdə tutulması təqdirəlayiq haldır. Müharibə cinayəti törətmiş şəxslərin verilməsi ilə əlaqədar beynəlxalq səviyyədə bağlanmış müqavilələrdə nəzərdə tutulan məsələlər milli qanunvericilikdə də öz əksini

tapmışdır. "Müddətin hərbi cinayətlərə və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərə tətbiq edilməməsi haqqında" Konvensiyanın 2-ci maddəsində iş-tirakçı dövlətlər hərbi cinayət törətmiş şəxslərin beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq təhvil verilməsi üçün şərait yaradılmasına yönəldilmiş qanunvericilik və digər xarakterli bütün lazımı daxili tədbirləri görməyi öhdələrinə götürürlər. BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi "Hərbi cinayətlərdə, bəşəriyyətə qarşı cinayətlərdə müqəssir olan şəxslərin aşkara çıxarılması, həbs edilməsi, təhvil verilməsi və cəzalandırılmasına dair beynəlxalq əməkdaşlığın prinsipləri"ndə də hərbi cinayətkarların verilməsi barədə müddəalar öz əksini tapmışdır. CM-nin 13.1-ci maddəsinə əsasən xarici dövlətin ərazisində cinayət törətmiş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları xarici dövlətə verilməz. Həmin şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması məsələsi Məcəllənin 12-ci maddəsinə müvafiq qaydada həll edilir. Göstərilən müddəə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 53-cü maddəsində nəzərdə tutulan prinsipə əsaslanır. Həmin prinsipə əsasən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı heç bir halda Azərbaycan Respublikasının qovula və ya xarici dövlətə verilməz. CM-nin 13.2-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənar da cinayət törətmiş və Azərbaycan Respublikasında olan əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, yaxud təyin edilmiş cəzanın icrası üçün "Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarına və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq xarici dövlətə verilməz. Cinayətkarların verilməsi haqqında beynəlxalq müqavilələr çoxərəfli (məsələn, Avropa Şurasının "Cinayətkarların verilməsi haqqında", 1957-ci il Avropa Konvensiyası, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan dövlətlərin qəbul etdiyi "Hüquqi yardım və mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi münasibətlər haqqında" 1994-cü il Konvensiyası və s.) və ya ikitərəfli (məsələn, Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında "Hüquqi yardım və mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi münasibətlər haqqında" 22 dekabr 1992-ci ildə bağlanmış müqavilə) ola bilər.

CM-nin 13.3-cü maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənar da cinayət törətmiş şəxslər xarici dövlətə verilməz və həmin əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) Cinayət Məcəlləsinə əsasən cinayət sayılırsa, onlar Azərbaycan Respublikasında cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar. CM-nin 13.4-cü maddəsinə əsasən isə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə cinayət törətmiş şəxslərin geri verilməsinə dair digər müddəalar müəyyən olunduqda, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir. Cenevrə Konvensiyaları və I Əlavə Protokol hərbi cinayətlərə müddə-

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

tin tətbiq edilməməsi ilə bağlı heç bir norma nəzərdə tutulmamışdır. Lakin beynəlxalq hüquq beynəlxalq cinayətlərə müddətin keçməsi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad etmə müddəalarının tətbiq edilməməsinə tələb edir. Bu məsələ BMT Baş Məclisinin 26 noyabr 1968-ci il tarixli 2931 (XXIII) sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmiş "Müddətin hərbi cinayətlərə və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərə tətbiq edilməməsi haqqında" Konvensiyanın 1-ci maddəsində də öz əksini tapmışdır. CM-nin müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etməni nəzərdə tutan 75.1-ci maddəsinə əsasən cinayət törətdiyi gündən həmin maddə ilə müəyyən edilən müddətlər keçdikdə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməz. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti dedikdə, cinayət qanununda nəzərdə tutulan və cinayət törədildikdən sonra keçməsi ilə cinayət törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən azad edən müddət başa düşülür. Müddət institutunun tətbiqinin maddi-hüquqi əsasını uzun vaxt keçməsi nəticəsində törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəliliyinin əhəmiyyətli dərəcədə azalması və cinayətin törədilməsindən sonra özünün hüququyğun hərəkəti ilə islah olduğunu sübut edən şəxsin ictimai təhlükəliliyinin aradan qalxması təşkil edir. Cinayət Məcəlləsinin ümumi hissəsində beynəlxalq humanitar hüquqla bağlı nəzərdə tutulan müddəalar beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularının qarşısının alınmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. 16 dekabr 1966-cı ildə BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq

Paktın 15-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən heç kəs qüvvədə olan ölkədə xarici qanunvericiliyə, yaxud beynəlxalq hüquqa əsasən törədildiyi vaxt cinayət olmayan hansısa hərəkətə görə cinayət törətməkdə müqəssir sayıla bilməz. Eləcə də, cinayət törədildiyi vaxt tətbiq edilə bilməz. Əgər cinayət törədildikdən sonra qanunla daha yüngül cəza müəyyən edilirsə, bu qanunun təsiri həmin cinayətkarlara da şamil olunur. Maddənin 2-ci hissəsində göstərilir ki, bu maddədə heç nə hər bir şəxsin törədilərkən beynəlxalq ələm tərəfindən qəbul olunmuş hüquq prinsiplərinə əsasən cinayət olan hər hansı bir əməlinə, yaxud xətasına görə məhkəməyə verilməsinə və cəzalandırılmasına mane olmur. Avropa Şurası tərəfindən 1950-ci ildə qəbul edilmiş "İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında" Avropa Konvensiyasının 7-ci maddəsinin 2-ci bəndində də eyni məzmunlu müddəə nəzərdə tutulmuşdur. CM-nin 3-cü maddəsinə əsasən isə "yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş və cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır. Məcəllənin 5.1-ci maddəsinə əsasən "əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir".

Göründüyü kimi, Məcəllə ilə beynəlxalq hüquq normaları arasında müəyyən uyunsuzluq vardır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru